

УДК 947.7"653"(=161)

Залізник Л. Л.

ЧИ СКРЕСЛА КРИГА ДАВНЬОРУСЬКОЇ НАРОДНОСТІ НАД КИЇВСЬКОЮ РУССЮ?

У статті аналізуються зрушення в історичній науці України на десятому році її незалежності в бік критичного підходу до таких ключових проблем радянської історіографії, як початки національної історії окремих східнослов'янських народів, а також проблеми давньоруської народності як спадщини радянської партійної науки.

Статтю написано у зв'язку з виходом 2002 р. знакової, на нашу думку, збірки Інституту історії НАНУ «Ruthenica», присвяченої етногенетичним процесам в Україні в середньовічну добу. Видан-

ня фіксує суттєву трансформацію поглядів середнього покоління академічних істориків та археологів на «священну корову» радянської медієвістики - давньоруську народність (ДРН). Певні сум-

ніви щодо її існування як окремого східнослов'янського етносу висловлюють відомі українські, російські, білоруські дослідники Ю. Павленко, О. Моця, О. Толочко, Г. Штихов, Н. Юсова.

Однак розпочати огляд згаданих розробок проблем етногенезу східних слов'ян варто зі статті **Р. В. Терпиловського** «Біля витоків слов'янства» [1], який торкається етнічних процесів, що передували появі держави Русь. У властивій йому зваженій і скрупульозній манері зазначений автор узагальнює висновки знаної далеко за межами України школи українських археологів-славістів стосовно культурно-генетичних процесів на півночі України у I тис. н. е., які врешті-решт привели до формування українського, білоруського та російського народів.

Значний прогрес у вивченні проблеми слов'яногенезу став можливим завдяки дослідженням українських археологів та істориків повоєнного часу - М. Ю. Брайчевського, В. М. Даниленка, І. С. Винокура та ін. Однак справжнім фундатором сучасної школи українських археологів-славістів є В. Д. Баран, який 30 років тому започаткував відділ ранньослов'янської археології в Інституті археології НАН України. Багато років у ньому плідно працюють такі знамі дослідники раннього середньовіччя України, як Е. В. Максимов, О. М. Приходнюк, Д. Н. Козак, Р. В. Терпиловський, Б. В. Магомедов та ін. Створивши потужну джерельну базу ранньослов'янської археології, вони стали генераторами багатьох сучасних ідей щодо походження та ранніх етапів розвитку слов'янства.

Згадані вчені досліджували культурно-генетичні процеси на теренах України в I тис. н.е. на археологічних матеріалах. Із зрозумілих причин політичного характеру вони не могли торкатися проблем походження українців та інших східнослов'янських народів й у своїх працях оперували термінами *проте/слов'яни, слов'яни, східні слов'яни*. Однак такого конкретного етносу, як слов'яни (як і германці, романці, іранці, кельти, балти і т. д.), ніколи не було. Все це абстрактні, класифікаційні терміни, що в лінгвістичних та етнологічних схемах позначають групи мовноспоріднених конкретних етносів [2]. Значною мірою штучне поширення в наукових працях цих абстрактних етнонімів, поряд з назвами конкретних історичних народів, стало підґрунтям для певного викривлення етнічної історії східних слов'ян у ранньому середньовіччі.

У сучасній етнології вік конкретного народу визначається ретроспективно, шляхом простеження за допомогою різних дисциплін глибини його безперервного розвитку на власних етніч-

них територіях. Безперервний етнокультурний розвиток на землях Англії, Польщі, Чехії, колишньої Югославії простежується з раннього середньовіччя. Тому англійці починають свою етнічну історію від племен англів, саксів, ютів; поляки - від лендзян, віслян, кашубів, мазовшан; чехи, серби, хорвати - від відповідних племен VI-VII ст. Згадані археологи-славісти ще в радянські часи простежували безперервний етногенетичний розвиток в Україні від антів і склавинів початку середньовіччя аж до виникнення Київської Русі.

Однак у радянській літературі можна було писати про праполяків, прачехів, прасербів, праанглійців у I тис. н. е., але сучасних їм дулібів, антів, склавинів, волинян, деревлян, полян, уличів, тиверців, білих хорватів, що мешкали на території України у ранньому і навіть розвиненому середньовіччі, називати праукраїнськими племенами вважалося не тільки науково некоректним, а й було просто небезпечно. Етнічна належність антів і склавинів V-VII ст. визначалася безликим, штучним етнонімом «ранні слов'яни», а літописних волинян, деревлян, полян, уличів, тиверців, білих хорватів - не менш абстрактним «східні слов'яни» [3].

Якщо племена лендзян, віслян, слензян, мазовшан Польщі були праполяками, а сакси, англійці, юти VII-X ст. відповідно праанглійцями, то чому сучасні їм анти, склавини, дуліби, волиняни, деревляни, поляни, уличі, тиверці, білі хорвати, що мешкали на території України, в етнічному відношенні донині вважаються не праукраїнцями, а якимись абстрактними «ранніми та східними слов'янами»? Цей подвійний стандарт у розв'язанні проблем етногенезу європейських народів пояснюється далекими від науки політичними обставинами. Медієвісти-археологи, історики, етнологи були змушені рахуватися з певним політичним тиском і обходити увагою проблему україногенезу.

Тяглість культурно-історичного розвитку від антів і склавинів раннього середньовіччя до Київської Русі і далі до козацької України дає всі підстави стверджувати, що з початку середньовіччя до сьогодення в Північно-Західній Україні розвивався один етнос, який з пізнього середньовіччя відомий під етнонімом українці [4].

Слід зазначити, що ці положення розвивають висновки М. С. Грушевського про походження українського народу від антів IV-VI ст.: «Все промовляє за отождоження Антів з предками нашого народу... В Антах маємо предків українських племен» [5]. Таким чином, започаткована М. С. Грушевським ранньосередньовічна кон-

цепція походження українців у радянські часи свідомо замовчувалася не з вини науковців. Рання, племінна фаза розвитку українського етносу (V-X ст.), фактично, була безпідставно віддана історично абстрактним «раннім та східним слов'янам», а давньоруська (X-XIII ст.) - міфічній давньоруській народності [6].

Припинення політичного тиску на історичну науку зумовило поступове повернення українських істориків, етнологів, археологів до започаткованої 100 років тому ранньосередньовічної версії походження українців [7]. Прикладом такої трансформації є зазначена стаття Р. В. Терпиловського, яка закінчується висновком про початок етногенезу українців (як і білорусів та росіян) у середині I тис. н. е. Цікаво, що двома сторінками раніше Р. В. Терпиловський називає твердження автора цих рядків, що корені праукраїнців сягають раннього середньовіччя [8], поспішним. Очевидно, той самий висновок, але проголошений на вісім років пізніше, слід вважати своєчасним, а схожі міркування, висловлені М. С. Грушевським ще 100 років тому, треба класифікувати як передчасні. Розвиваючи запропоновану Р. В. Терпиловським хронологічну градацію наукових відкриттів, пропоную поділити їх на дві категорії - передчасні і запізнілі. Нова думка, як правило, сприймається науковим загалом як непереконлива, а тому передчасна. Але якщо вона правильна, то з часом неминуче перетворюється в банальну істину, яку запізніло сприймають навіть її опоненти, тим самим визнаючи помилковість своєї позиції.

Мабуть, наукові концепції не поділяються на передчасні, поспішні чи своєчасні. Вони бувають правильні або ні. І з правильними рано чи пізно погоджуються навіть їхні супротивники.

Р. В. Терпиловський заперечує «концепцію Л. Л. Залізняка, частиною якої послужила компіляція своєї інтерпретованих висновків славістів. На його думку, корені праукраїнського (?) етносу сягають середини I тис. н.е., а інші слов'янські праєтноси відгалужуються від цього етнічного дерева (Залізник, 1994, с. 130)». Важко зрозуміти, що, власне, не влаштовує в моєму баченні витоків сучасного слов'янства Р. В. Терпиловського, який у своїй статті через вісім років після оприлюднення цих положень фактично приєднується до них [9].

Справді, моє бачення початкової (племінної) фази україногенезу, розвиваючи положення М. С. Грушевського про ранньосередньовічні витокі українства, спирається на численні розробки київських та московських [10] археологів-славістів, у т. ч. і Р. В. Терпиловського. Відмінність

полягає в тому, що останні, як зазначалося, називають етнічні спільноти другої половини I тис. н. е. лісової та лісостепової смуги України ранніми слов'янами, а я їх вважаю за своєю етнічною суттю праукраїнськими племенами чи племінними об'єднаннями. Маються на увазі анти (пеньківка), склавини, дуліби (корчак), а також волиняни, деревляни, поляни, уличі, тиверці, білі хорвати (лука-райковецька).

Саме на їх основі формувалася праукраїнська держава Русь, що колонізувала лісову північ Східної Європи, населену балтськими та фінськими племенами. Внаслідок симбіозу останніх з праукраїнськими колоністами з Волині, Південного Полісся, Київщини постали молоді східнослов'янські етноси - білоруси, псково-новгородці, росіяни. Цей тривалий процес відбувався під впливом кількох хвиль мігрантів з Північної України: людності київської (IV-V ст.), празької (VI-VII ст.), лука-райковецької (VIII-IX ст.) культур і, нарешті, колоністів з Південної Русі-України X-XIII ст.

Формування південних та західних слов'ян, за даними археологів-славістів, у тому числі київських, започаткувало розселення антів та склавинів у VI-VII ст. н.е. з території України на Дунай, Балкани, Верхнім Дунаєм - у Центральну Європу. У процесі асиміляції ними місцевої людності в колонізованих регіонах зародилися етнокультури і мови сучасних слов'янських народів. Людність, що лишилася на батьківських землях між Карпатами та Київським Подніпров'ям, дала початок українцям, а та, що рушила на південь, захід та північ, у процесі асиміляції місцевого населення започаткувала інші слов'янські народи [11].

«Вихідною територією великого розселення слов'ян були лісостепові області України, звідки почалося розселення антів у Нижнє та Верхнє Подунав'я, на Балканський п-ів аж до Греції, а склавинів - у Середнє і Верхнє Подунав'я і межиріччя Ельби і Заале, де утворюються дві групи західних слов'ян, сербська - південно-західна, і полабська - північно-західна» [12].

Отже, більшість археологів-славістів визнає, що слов'янські народи сучасності утворилися внаслідок великого розселення слов'ян, а саме - антів і склавинів та їхніх прямих нащадків з території України у VI-VII ст. Опускаючи генетичне коріння українського етносу в середину I тис., дослідники (в т. ч. і Р. В. Терпиловський), бажають вони того чи ні, фактично визнають антів та склавинів VI-VII ст. (пеньківська та празька культури) території України прашурами українців, а більшість інших слов'янських народів - їхніми

далекими нащадками, що набули власної етнічної специфіки внаслідок тривалого розвитку на своїх етнічних землях.

Переконливі докази того, що анти і склавини території України у VI-VII ст. розмовляли праукраїнськими діалектами, дає базовий словник сербської, хорватської, лужицької мов, а також топонімія території колишньої Югославії та інших регіонів розселення слов'янства. Зокрема, в Югославії відомі сотні відповідників топонімії Волині та Київщини: Малин, Болярка, Бараші, Житомир, Радичі тощо. Тут є один Київ, два Києвці, п'ять поселень з назвою Києво, Кияни [13]. Архаїчний пласт сербо-хорватської та лужицької мов звучить цілком по-українськи: вилиці, вабити, важити, гай, гинути, голова, гуска, заскочити, злочин, квочка, комин, лагодити, *паяти*, людство, муляти, плахта, послуга, сукня, шкодити тощо. Оскільки археологія та письмові джерела переконливо свідчать, що пращури південних та західних слов'ян прийшли на Балкани та Подунав'є у VI-VII ст. з території України, то маємо підстави твердити, що анти і склавини українського Лісостепу, Прикарпаття, Волині, Київщини були праукраїнцями, бо вживали праукраїнську лексику, топонімію [14].

Про прихід пращурів слов'янських народів Балкан та Подунав'я з України свідчать дані антропології. Центральноукраїнський антропологічний тип має найближчі аналогії в антропології словаків, сербів, хорватів, словен, через що називається такою ж адриатичкимабодинарським типом [15].

Карту розселення пращурів сучасних слов'янських народів з лісостепової та лісової смуги України, розроблену П. Доногом та І. Земаном, неодноразово публікували в різних виданнях під назвою «Розселення слов'ян» [16]. «Своєрідність інтерпретації висновків славистів», за виразом Р. В. Терпиловського, Л. Л. Залізником полягає в тому, що він вважає згаданих мігрантів празької та пеньківської культур не просто «ранніми слов'янами», а праукраїнцями. Адже від празької та пеньківської культур середини I тис. в Північно-Західній Україні простежується безперервний етнокультурний розвиток через лука-райковецьку культуру до Південної Русі і далі до козацької України, тобто історичних українців. Якщо празькі та пеньківські племена були, по суті, праукраїнцями, а їх розселення започаткувало інші слов'янські народи, то слов'яногенез виглядає як відгалуження пращурів сучасних слов'янських етносів від праукраїнського етнічного дерева, що протягом останніх 1,5 тис. років розвивається

між Прип'яттю, Карпатами та Середнім Подніпров'ям [17].

Отже, можемо погодитися з Р. В. Терпиловським, що в своєму баченні витоків сучасних слов'янських етносів, зокрема українців, справді спираюся на культурно-генетичні побудови археологів-славистів. Однак якщо останні виділені ними етнічні спільноти позначають надто загальним і абстрактним, як на мене, етнонімом «ранні слов'яни», то я, слідом за М. С. Грушевським, вважаю їх праукраїнцями.

Пращурами українців визнає антив та склавинів території України знаний російський дослідник В. В. Седов [18]. Слідом за В. Д. Бараном [19] на ці ж позиції останнім часом переходять і українські археологи-слависти, зокрема Р. В. Терпиловський [20]. Виводячи українців від антив та склавинів середини I тис., розселення яких з території України у VI-VII ст. започаткувало генезу інших слов'янських народів, Р. В. Терпиловський, фактично, опиняється на позиціях, які сам критикує.

Останнім часом висловлено припущення, що початки формування білорусів та росіян також сягають середини I тис. н. е. [21]. Розселення нащадків київської культури на північ у V ст. призвело до формування на заселеному балтами Верхньому Дніпрі колочинської культури та пам'яток типу Тушемля Банцеровщина VI-VII ст. На цьому балто-слов'янському субстраті в умовах допливу з півдня нових слов'янських мігрантів у VIII-IX ст. формувалися літописні кривичі верхів'їв Дніпра, Західної Двіни та ільменські словени. Вони стали безпосередніми пращурами східних білорусів та псково-новгородців.

Міграція X-XI ст. смоленських кривичів та ільменських словен на схід у заселене фінами Верхнє Поволжя започаткувало формування російського етносу. Слов'яно-балтсько-фінський симбіоз на Верхній Волзі завершився лише в XII-XIII ст. Як писав видатний російський історик В. Ключевський, «в особі князя Андрія (Боголюбського) великорос уперше вийшов на арену історії». Ця дата народження російського етносу підтверджується сучасною археологією [22].

Зауважимо, що згадану балто-слов'янську колочинську людність, яка мешкала на Верхньому Дніпрі у VI-VII ст., не можна назвати прабілорусами чи праросіянами. Це був лише той субстрат, який під впливом нових хвиль переселенців з праукраїнської Волині та Київщини і подальшого синтезу з місцевими балтами і фінами лише у X-XII ст. трансформувався у прабілорусів та праросіян. Іншими словами, якщо колочинська

людність, перш ніж трансформуватися в білоруський та російський етноси, зазнала значних зовнішніх впливів як від згаданих мігрантів з півдня, так і від місцевих балтських та фінських племен, то населення празької та лука-райковецької культур Подністров'я, Волині та Київщини VI-IX ст. розвивалося без суттєвих зовнішніх впливів. Український етнос постав унаслідок саморозвитку цього населення без суттєвої участі мігрантів іншої етнічної належності. Тому маємо підстави приблизно датувати народження українського етносу V-VI ст., білорусів - X ст. [23], росіян, за В. В. Ключевським та В. В. Седовим, - XII ст. Отже, говорити про одночасне народження східнослов'янських народів у середині I тис. немає наукових підстав. Адже етноісторичні процеси на території України, яка розвивалася під безпосереднім впливом греко-римської цивілізації, суттєво випереджали розвиток півночі Східної Європи.

Цікаві міркування висловлені авторами збірки «Ruthenica» щодо проблеми давньоруської народності (далі - ДРН). Широкий діапазон думок з цього приводу демонструють білоруські автори. Якщо один з них беззастережно підтримує факт існування окремого давньоруського етносу [24], то інший категорично заперечує його [25].

На користь існування окремого східнослов'янського етносу - давньоруської народності Е. Загорульський наводить давно відомі і не раз критиковані, в тому числі автором цих рядків [26], аргументи. Серед останніх - нібито єдині для Київської Русі давньоруська мова, етнічна самосвідомість, матеріальна культура, етнонім «русин», «руський», державно-політична єдність Русі, єдина правляча династія, єдина православна конфесія і навіть «спільні походи проти спільних ворогів». До речі, ці ж докази існування ДРН неодноразово наводив відомий російський археолог-славист В. В. Седов, який повторив їх у своїй статті в збірці, що аналізується [27].

Існування єдиної давньоруської мови заперечують більшість сучасних лінгвістів [28]. Навіть батько цієї теорії О. О. Шахматов змушений був визнати її існування лише до виникнення держави Русь. З X ст. «в історичну епоху... руська мова вже не була єдиною, вона розпалася на кілька говорів... бо вже у найдавніших рукописах, написаних у Новгороді, помічаються виразні діалектні особливості, чужі київському півдню» [29]. Тому ДРН X-XIII ст. не могла консолидувати єдина мова, оскільки на цей час її просто не існувало навіть за О. О. Шахматовим. Спроба видати за єдину народну мову Русі староболгарську літературну, що відігравала у Східній Європі роль,

яку на той час на заході відігравала латина, не витримує критики [30].

Уніфікація матеріальної культури давньоруських міст свідчить не про етнічну консолидацію населення, а про загальноєвропейський процес урбанізації, що супроводжувався бурхливим розвитком ремесла і торгівлі, які уніфікували предмети побуту, насамперед міського, на великих територіях. Побут сучасних киян, москвичів, полочан різниться між собою ще менше, ніж 800 років тому, але це не заперечує існування окремих українського, російського, білоруського етносів. В умовах урбанізації етнічні ознаки переходять на інший рівень і не фіксуються за кроєм одягу чи формою глиняного посуду, як це було за первісної доби.

Не варто перебільшувати одноманітність давньоруської культури. На відміну від значною мірою уніфікованої культури середньовічних міст, традиційна культура окремих регіонів Русі зберігала чіткі етнічні репери. Згадайте етнічну диференціацію О. О. Спіциним літописних племен за типами скроневих кілець чи поховання IX ст. жінки з Бірки під Стокгольмом у традиційному українському строї [31].

Державно-політична єдність, як і єдина правляча династія, властиві не тільки Київській Русі, а й більшості відомих імперій. Однак, незважаючи на це, імперії були багатонаціональними державами. Російська імперія була потужною державою, якою правили Романови, однак на цій підставі говорити про її етнічну монолітність абсурдно. Отже, відносна державна єдність Русі не може бути аргументом на користь єдності етнічної.

Конфесійна єдність також не свідчить на користь етнічної монолітності населення. Інакше доведеться визнати етнічну монолітність об'єднаної католицизмом Західної Європи в середні віки. Нагадаємо, що візантійський варіант християнства в кирило-мефодіївській модифікації був поширений не тільки на Русі, а й серед слов'ян Подунав'я та півночі Балкан. За логікою Е. Загорульського, населення цих земель слід також включати до ДРН, що суперечить етноісторичним реаліям.

Поширення етнонімів «руський», «русин» з княжого Києва на людність підконтрольних йому провінцій свідчить не про етнічну єдність підданих київського князя, а про властиву імперіям закономірність, коли етнонім імперського етносу поширюється на всю державу і починає фіксувати не так етнічну належність, як, умовно кажучи, громадянство людини. Ще недавно світ звав «руськими» всіх громадян СРСР, а сучасні

ЗМІ Російської Федерації називають росіянами не тільки мешканців Московської області чи Рязанщини, а й бурятів, чукчів, дагестанців. Часто накинута імперською метрополією підкореним провінціям етноніми закорінюються так міцно, що лишаються на віки навіть після розпаду самої імперії. Пам'ять про колишню залежність від Риму зберігає етнонім румуни (римляни). Аналогічно сучасні етноніми «русские», «россияне» є реліктом давньої підпорядкованості давньоукраїнській державі Русь зі столицею у Києві.

Щодо етноконсолідуючої ролі «спільних походів проти спільних ворогів», то нагадаю, що вони здійснювалися не тільки на половців, а й на княжий Київ 1169 та 1230 рр. Навряд чи такі акції консолидували людність Київщини зі смолянами та сугдальцями.

Сумнів викликає і твердження про єдину етнічну самосвідомість населення Русі. Не можна ж вважати такою києвоцентричні погляди призначеної тим же Києвом князівської адміністрації в провінціях чи залежних від князя і виконуючих його політичні замовлення літописців. Губернатори та секретарі республіканських ЦК у Вільнюсі, Києві, Ташкенті, Тбілісі останні 200 років мали москвоцентричні політичні переконання. Однак видавати їх за єдину національну свідомість багатоетнічного населення Російської імперії XIX-XX ст. - безперспективна справа. Спроба ідеологів Кремля декларувати на основі нібито єдиної національної свідомості радянських людей існування нової етнічної спільноти — радянського народу виявилася блефом. Подібною ідеологічною конструкцією, що переслідувала конкретні політичні цілі, була і ДРН, про що свідчить історіографічний аналіз проблеми [32].

Більш зважену й аргументовану позицію щодо проблеми ДРН демонструють статті відомих українських дослідників середнього покоління - Ю. В. Павленка, О. П. Моці та О. П. Толочка. Не заперечуючи існування цієї спільноти, вони наповнюють її відмінним від традиційного етнічного соціально-економічним, державно-політичним чи цивілізаційним змістом.

Зокрема, **Ю. В. Павленко** фактично заперечує етнічну монолітність давньоруської макроетнічної спільноти, яка, на його думку, складалася з окремих субетносів і, по суті, була субцивілізаційною єдністю, зародком майбутньої східнохристиянської цивілізації [33].

Немає сумніву, що певна давньоруська єдність існувала, оскільки держава Русь була історичною реальністю. Однак батько ДРН В. В. Мавродін вбачав у ній не якусь історичну єдність взагалі, а окремі, конкретний східнослов'янський етнос.

Про це свідчить етнологічний термін (народність), яким було позначено явище при його дефініції. Отже, його наповнення якимось іншим (державно-політичним, культурно-історичним чи цивілізаційним), а не етнічним змістом, фактично є запереченням самого існування в минулому такої народності.

Погоджуючись із твердженням Ю. В. Павленка, що «шукати сучасні народи... у ранньому середньовіччі немає жодних підстав», зазначу, що там модерні етноси сучасна етнологія не шукає. На мою думку, прапольські (лендзяни, вісляни, слензяни, мазовшани), прачеські (лучани, седличани, гбани, дечани та ін.) чи праукраїнські (анти, дуліби, волиняни, деревляни, тиверці, уличі, поляни) племена чи етнографічні групи звичайно ж не були відповідно поляками, чехами чи українцями в сучасному розумінні слова. Це були поляки, чехи та українці на ранній, племінній фазі етнічного розвитку. Вони за багатьма визначальними параметрами суттєво відрізнялися від модерних польської, чеської та української націй.

У світлі новітніх досліджень європейські етноси бачаться як етнокультурні організми, які народжуються, проходять у своєму розвитку дитинство (племінну фазу розвитку), поступово консолидуються, дозріваючи до власної держави. З виникненням останньої в X-ХП ст. формуються аристократичні нації середньовіччя - французька, англійська, польська, болгарська, угорська, руська та ін., які підкорюють сусідні етноси, творячи держави імперського типу. Пройшовши кілька історичних фаз розвитку, вони трансформувалися в модерні нації XIX-XX ст. Рано чи пізно європейські нації, як усі етноси, дезінтегруються, розчинившись в етнічному морі планети. На їхньому місці, частково з їхніх уламків, виникнуть нові етнічні спільноти.

Історичне буття етносу нагадує життя живого організму, який постійно змінює свою форму. Доросла людина зовні мало схожа на себе у віці немовляти. Але це одна й та ж істота, хоча в людському організмі за 10 років життя повністю замінюється увесь набір клітин. Дорослого з його дитинством пов'язує лише безперервний розвиток організму. Як люди починають свою біографію з народження, так і національна історія починається не з моменту формування сучасної форми етносу, а з його зародження на стадії консолидації окремих споріднених племен. Спадкоємність етнокультурного розвитку (континуїтет) французів, англійців, чехів, поляків, українців з раннього середньовіччя дає підстави вважати етнічні групи та племена відповідних етнічних

територій, не зважаючи на тогочасні їхні етноніми, прафранцузами, праанглійцями, працехами, праполяками, праукраїнцями.

Підкоряючись універсальним законам етноісторичного розвитку Європи, українці, як і більшість великих європейських етносів середньої смуги континенту, що розвивалися під потужним впливом греко-римської цивілізації, зародилися у ранньому середньовіччі. Протягом останніх 1500 років вони неодноразово змінювали свою історичну форму, етноніми і дійшли до нашого часу у формі модерних націй, яка була невідома середньовіччю. Існування сучасних народів за доби середньовіччя у відмінній від сучасної історичній формі не означає, що ці народи в середні віки взагалі не існували. Трансформація французів після Великої французької революції в модерну націю не означає, що французького етносу за часів Людовіка XIV взагалі не було.

Розглядаючи середньовічну Європу крізь призму модерних націй і не знаходячи їм аналогів у середньовіччі, деякі дослідники [34] доходять висновку про мало не відсутність у ній реального етнічного поділу. Середньовічне населення бачиться їм як безетнічний конгломерат, такий собі первісний демографічний бульйон, що структуризувався не за етнічною, а за конфесійною ознакою і з якого лише в новий час у XIX, XX ст. творяться нації.

Етнічна диференціація, як видова ознака *homo sapiens*, у різних проявах існувала і продовжує існувати в усіх суспільствах людини сучасного типу. Тому заперечувати етнічний поділ середньовічної Європи лише на підставі відсутності в ній модерних націй сучасного типу не можна. Не варто переоцінювати і конфесійний фактор як нівелятор етнічної специфіки. Під покровом єдиного католицизму в Західній Європі XII—XV ст. мешкала велика кількість різних етносів та субетносів. У Східній Європі XVII—XIX ст. під егідою єдиного православ'я зберегли власну етнічну специфіку українці, білоруси, молдавани, росіяни, грузини, вірмени та інші народи. А який етнічно строкатий мусульманський світ!

Тому, на нашу думку, не варто перебільшувати етнокосолідуючу роль конфесій середньовічної Європи. Зокрема, це стосується православного фактора в Київській Русі. Перш за все, шойно введене в княжому Києві християнство дуже повільно і з великим спротивом з боку традиційного язичництва закорінювалося на лісовій півночі. Говорити про визначальну, етнокосолідуючу роль християнських цінностей у свідомості пересічних мешканців Русі X—XII ст. було б явним перебільшенням. До того ж, на той час пра-

вослав я лише декларувало свою окремішність від католицизму (1054 р.), а сформувалося воно як окрема конфесія в межах християнства лише у XV—XVI ст., коли власне Русі вже давно не існувало. Отже, навряд чи православ'я визначало етнокосолідаційні процеси в Київській Русі X—XII ст. і суттєво цементувало єдину ДРН.

Погоджуючись з багатьма положеннями статті **О. О. Моці**, все ж зауважимо, що, на нашу думку, не слід жорстко пов'язувати народження будь-якого етносу з появою його сучасного етноніма [35]. Зокрема український народ має глибше коріння, ніж етнонім українці, відомий з XII ст.

Відповідно до універсальних законів розвитку європейських народів український етнокультурний організм за 1500 років свого існування змінив кілька етнонімів. УІ тис. н.е. він, як і інші молоді етноси Європи (французи, англійці, поляки, чехи тощо), склався з окремих споріднених праукраїнських племен з власними етнонімами (дулібів, антів, склавинів, волинян, деревлян, полян, уличів, тиверців, білих хорватів). Консолідація цих племен у створеній ними державі Русь призвела до затвердження єдиного етноніма руський, русин, який з пізнього середньовіччя аж до нашого часу поступово замінювався етнонімом українець. Релікти попереднього етноніма зберігаються в Карпатах донині (русини). Польське населення Львова ще в міжвоєнний період називало місцеву людність навколишніх сіл Галичини руськими, а їхню мову відповідно руською, однак ніхто не сумнівається в українстві останніх.

Зміна етноніма в ході національної історії звичайне явище для європейських етносів. Поляки в пізньому середньовіччі звалися ляхами, а ще раніше, як і українці, склалися з окремих племен з власними етнонімами (лендзяни, вісляни, мазовшани, кашуби, слензяни). У середні віки румуни відомі під етнонімом волохи, а росіяни - москвитини. Так що спроба вирішити питання віку українців за часом затвердження цього етноніма не виглядає переконливою. Етноси міняють назву протягом свого існування, як це було з поляками, румунами, росіянами та українцями.

Не можу погодитись і з твердженням, що говорити про український, білоруський, російський етноси початку II тис. н. е. не можна, бо «переважна більшість тогочасного люду (а це, в основному, сільське населення) було в сучасному розумінні цього слова безетнічним» тому, що не усвідомлювало своєї належності до великої етнічної спільноти, а вважали себе киянами, полочанами чи новгородцями [36]. Справді, переважна більшість середньовічного населення Східної

Європи не мала активної національної самосвідомості. Однак крім активної національної є пасивна етнічна свідомість, коли представник якогось етносу, не усвідомлюючи того, є носієм специфічної етнокультури.

Пересічний трипілець, скіф чи половець навряд чи уявляв реальний масштаб своєї етнічної спільноти і свою належність до неї. Та це не означає, що згаданих народів не існувало, а несвідомий носій їхньої етнічної специфіки не мав етнічної належності. Бабця з карпатського чи польського села 100 років тому могла й не усвідомлювати, що вона українка, і самовизначалась як «тутейша». Однак вона була пасивним носієм специфічної української етнокультури (мова, фольклор, вишивка, кухня тощо), яку передавала своїм дітям та онукам. Подібний пасивний рівень етнічної свідомості, на нашу думку, мала переважна більшість середньовічної людності Східної Європи, належність якої до різних балтських, фінських, слов'янських, тюрських субетносів ніким не ставиться під сумнів.

Відмінне від традиційного бачення давньоруської народності пропонує **О. П. Толочко** в статті з промовистою назвою «Воображенная народность». Автор робить сміливу спробу екстраполювати на Київську Русь оригінальну концепцію творення модерних націй XVIII-XX ст. Бенедикта Андерсона. Його відома праця 1971 р. «Imagined Communities» нещодавно була видана українською під назвою «Уявлені спільноти» [37], що сприяло поширенню ефектних ідей американського вченого в українській етнологічній літературі. Тому варто зупинитися на їх аналізі.

Важливою передумовою формування сучасних європейських націй, за А. Смітом [38], було постання у XV-XVIII ст. централізованих, монархічних держав з єдиним національним ринком, уніфікованими адміністративною, політичною та освітніми системами, державною мовою. Саме вони створили своєрідні матриці для формування як модерних європейських націй, так і сучасних націй країн третього світу. Б. Андерсон у згаданій книжці наголошує на потужному впливові на консолідацію у XVIII-XIX ст. етнічних спільнот нового типу - сучасних європейських націй, масового друкування книжок національними мовами, їх поширення в межах національного ринку та появи масової, уніфікованої освіти національними мовами.

Ці ж фактори разом з циркуляцією посадовців у межах окремих заморських колоній європейських держав спричинили виникнення численних молодих націй Америки, Африки, Півден-

но-Східної Азії. Специфікою останніх була їх відносна невідповідність етнічним спільнотам аборигенів колонізованих провінцій. Численні молоді постколоніальні народи (американці, мексиканці, аргентинці, бразильці, малайзійці тощо) постали внаслідок поширення через друковане слово і масову освіту самостійницьких ідей у межах окремих колоній молодими освіченими людьми, які не мали змоги реалізувати свою бюрократичну кар'єру в метрополії [39].

Схоже, що саме відсутність тісних генетичних зв'язків модерних націй третього світу з етнічними спільнотами доколоніального періоду відповідних територій надихає деяких сучасних українських етнологів наголошувати на молодості українського етносу і неправомірності пошуків його коріння в Київській Русі. Самою назвою («Уявлені спільноти») книжка дещо епатує читача, ставлячи під сумнів реальність очевидного факту існування англійської, французької, німецької та інших сучасних європейських націй. Демонстративно релятивістська за назвою, але не за суттю концепція Б. Андерсона стала додатковим стимулом до сумнівів щодо існування пращурів української нації у середні віки. Однак позірний релятивізм етнологічних побудов Б. Андерсона стосується перш за все класичних європейських націй, реальне існування генетичних попередників яких у середньовічну добу неспростовне. Адже ніхто не ставить під сумнів існування французів, англійців чи поляків до Французької революції, незважаючи на «уявленість», за Б. Андерсоном, відповідних націй сучасності. Та й сам дослідник поняттям «уявленість» не заперечував їх реального існування. «Яким чином уявні цінності недавньої історії (яким ледве чи більше двох сторіч) продукують такі колосальні жертви?» - ставить риторичне запитання американський вчений [40]. Показово, що у своїй праці він жодного разу не робить спроби екстраполювати закономірності націогенези в модерній Європі в минуле чи заперечити генетичний зв'язок модерних націй з відповідними етнічними спільнотами середньовіччя, як це нерідко роблять деякі сучасні дослідники, спираючись на його працю.

Наприклад, Г. В. Касьянов у своєму цікавому огляді концепцій націоналізму пише відносно книги Б. Андерсона: «Визначення нації, як уявленої спільноти... виглядають як найпридатніший інструментарій у дослідженні української нації» [41]. Тобто, маємо пряму екстраполяцію характеристик Б. Андерсоном модерних націй на поняття нації взагалі, бо крізь призму «уявлених

спільнот» згаданий автор розглядає весь український етногенез, а не тільки національний етногенез XVIII-XX ст. Однак крім модерних існує поняття домодерних (Я. Дашкевич, Я. Грицак, Л. Залізник), зокрема аристократичних націй середньовіччя (Франція, Англія, Польща XIV-XVII ст.). Класик етнології А. Сміт [42] писав про початок національної консолідації французів ще за часів Каролінгів та Капетингів, а також англійців XIV ст. Не кажучи вже про згадані централізовані монархії XV-XVII ст., які були власне предтечами (матрицями) модерних націй Європи. Отже, екстраполювати модель творення модерних націй Б. Андерсона на нації всіх часів і народів науково некоректно.

Таким чином, хоч би якими «уявленими» були модерні європейські нації - це історична реальність, що матеріалізується в сучасному світі територіально, демографічно, економічно, культурно, ідеологічно. Попри всю свою специфіку вони генетично пов'язані з відповідними етносами середньовічної Європи і постали внаслідок еволюції останніх у специфічних історичних умовах нової капіталістичної Європи. Вже згаданий А. Сміт не бачив у модерній нації нічого нового, а лише сучасну форму існування етнічних спільнот, відомих з найдавніших часів [43]. Усякі спроби розглядати етнічні спільноти чи весь етнічний поділ людства як явище тимчасове, зумовлене специфікою історичної епохи, приречені на поразку. Адже етнічна диференціація - видова ознака *homo sapiens* спричинена іншою його видовою ознакою - екзогамією. Остання являє собою властиву лише людині розумній форму відтворення потомства, яка зумовила постання ще в палеоліті найдавніших етнічних спільнот, що були шлюбними спільнотами найдавніших людей - первісними племенами [44].

Повертаючись до новаторської спроби О. П. Толочко перенести модель творення модерної нації Б. Андерсона на «уявлену» давньоруську народність, зазначу, що суттю першої є капіталістична специфіка Європи нового часу: комунікативне ринкове суспільство, масова уніфікована освіта національними мовами, промислове друкарство, демократизація і ринок на відміну від закритих феодальних станів і натурального господарства попередньої доби. Усього цього, звичайно, за часів Київської Русі не було, тому екстраполювати модель Б. Андерсона на етнічні процеси X-XIII ст., на нашу думку, не зовсім коректно. В усякому разі, для цього необхідна суттєва її адаптація до специфіки європейського середньовіччя.

Спираючись на згадану модель модерних націй, О. П. Толочко бачить у ДРН не етнічну, а державно-політичну спільноту, з характерним для неї політичним простором, у межах якого безупинно циркулював один княжий дім, єдина церковна організація, уніфікована літературна мова. На його думку, етнізація цієї єдності «ми частково зобов'язані археологам» [45]. З останнім твердженням важко погодитися. Адже батько ДРН В. В. Мавродін, як і більшість її прибічників, були і є за фахом не археологами, а істориками-медієвістами. До того ж авторами її головного базового документа, що канонізував ДРН у радянській історичній науці - тез ЦК КПРС «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією», - були аж ніяк не археологи.

Уже зазначалося, що бачення давньоруської спільноти як державно-політичної єдності не викликає заперечень. Не тільки Русь, а й будь-яка держава являє собою таку єдність. Однак принципово важливим є той факт, що концепція ДРН народилася в ході саме етнологічних досліджень витоків східнослов'янських народів та їхньої національної історії. Як було сказано раніше, сама назва цього явища (народність) однозначно вказує на етнічну суть цього поняття, заперечення якої, фактично, веде до заперечення існування в минулому самого явища.

Знаковою подією є вже давно очікуване звернення офіційної історичної науки України на десятому році незалежності до історіографічного аналізу конкретних праць батька ДРН В. В. Мавродіна. Мається на увазі скрупульозне викладення головних положень його книги 1945 р. «Проблема давньоруської народності» у цікавій статті **Н. Юсової** [46]. Молода дослідниця демонструє глибоке знання наукової спадщини В. В. Мавродіна та його однодумців середини XX ст., однак практично не аналізує систему його аргументації і не висловлює власної позиції щодо феномена ДРН. Важко погодитися і з її категоричним твердженням на стор. 145, що «історіографічний процес виникнення теорії (ДРН), а особливо вплив на нього позанаукових чинників, досі не став предметом належного історіографічного дослідження». Саме на визначальному впливі «позанаукових чинників... на виникнення теорії» ДРН давно і неодноразово наголошувалося в численних історіографічних дослідженнях цієї концепції як в Україні [47], так і за її межами [48]. Схоже, що відсутність посилань на ці праці у статті пояснюється тим, що її авторка не вважає їх «належними історіографічними дослідженнями».

Однак свою обіцянку показати «вплив позанаукових чинників... на виникнення теорії» Н. Юсова так і не виконала. Вона доходить слушного висновку, що «саме В. В. Мавродін поставив питання про давньоруську народність», не давши «теоретичного обґрунтування концепції... Головною його заслугою... стало введення в науковий обіг нового, більш вдалого, науково-коректного термінологічного словосполучення... - давньоруська народність». Зі сказаним важко не погодитися, тим більше що все це легко знайти в статтях згаданих попередників дослідниці. До речі, вони неодноразово зазначали, що задекларована В. В. Мавродіним ДРН затвердилася в радянській науці за допомогою таких «позанаукових чинників», як тези ЦК КПРС «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією» та переведення дискусії про ДРН з наукової у небезпечну для радянських науковців політичну площину, чого так і не наважилася сказати безумовно злібна молода авторка.

Однак чи справді на величезній території багатонаціональної, досить нестійкої середньовічної імперії Русь не діяв етноконсолідуєчий фактор? Історія свідчить, що в будь-якій імперії відбувалася етнічна консолідація навколо імперського центру, але вона мала специфічний характер. Етнічна строкатість імперій постійно загрожувала їхній цілісності. Тому метрополія намагалася уніфікувати державний простір шляхом асиміляції різноетнічних підлеглих. Інструментом такої етнічної консолідації підкорених етносів навколо імперського центру були мова і культура панівного імперського народу, які за допомогою спеціальних адміністративних, військових, демографічних, ідеологічних заходів часто примусово насаджувались у підкорених провінціях. Історія України, Казахстану чи Латвії у складі Російської імперії дає яскраві приклади такого тиску етнокультури панівного етносу на автохтонів провінцій.

Імперський Рим насаджував латинську мову та культуру в завойованих провінціях Європи. Внаслідок їх латинізації багато автохтонних етносів Європи трансформувалися в іспанців, португальців, французів, румун, що розмовляють мовами, похідними від латини - мови стародавнього Риму. Внаслідок аналогічних процесів в Іспанській імперії постали близько 30 іспаномовних етносів Латинської Америки (мексиканці, аргентинці, болівійці, чилійці, кубинці тощо). Англійська імперія насаджувала в завойованих провінціях англійську мову і культуру, Французька імперія - французьку, Китайська - китайську, Російська - російську.

Цей універсальний закон накидання завойованим народам мови та культури панівного етносу метрополії властивий усім державам імперського типу. Отже, він очевидно діяв і в середньовічній імперії Русь, метрополією якої був княжий Київ та прилеглі території Південної Русі (Мала Русь). Неодноразово доводилася давньоукраїнська етнічна специфіка Південної Русі X-XIV ст. [49]. Метрополія держави Русь - княжий Київ був тією ж мірою українським, як сучасні йому Гнезно, Лондон чи Париж були відповідно польськими, англійськими, французькими.

Численні лінгвістичні дослідження неспростовно свідчать, що Південна Русь, у тому числі княжий Київ X-XIII ст., говорили давньоукраїнськими діалектами [50]. Цього висновку ще на початку XX ст. дійшов відомий лінгвіст А. Кримський: «Мова Надніпрянщини та Червоної Русі XI віку - цілком рельєфна, певно означена, яскраво-індивідуальна лінгвістична одиниця; і в ній аж надто легко й виразно можна пізнати прямого предка сьогочасної малоруської мови, бо ж вона має вже в собі величезну частину сьогочасних малоруських особливостей» [51].

Таким чином, маємо вагомий підстави стверджувати, що давньоукраїнська етнічна специфіка Південної Русі насаджувалася княжим Києвом у колонізованих лісових провінціях півночі Східної Європи. Сам В. В. Мавродін визнавав, що київський діалект висунувся як загальноруська мова і ліг в основу міського «койне» всієї Русі, яким говорили мешканці давньоруських міст [52]. Нагадаю, що такий знаний археолог-медієвіст, як В. В. Седов саме міста вважає осередками давньоруської народності, що нібито розпалася через нищення давньоруських міст татарами [53]. Висловлювалася думка, що фрикативне «г» в словах «бог», «господин» у російській мові є реліктом впливу Київської метрополії на мову Новгороду, Суздаля, Володимира ще в X-XIII ст.

Отже, крім консолідуєчих давньоруську спільність державно-політичних факторів (єдині адміністративна система, правляча династія, церква, офіційна мова, економіка, державна ідеологія тощо) був також етнічний чинник. Мається на увазі давньоукраїнська мовна та етнічна специфіка, що накидалася Київською метрополією населенню колонізованих провінцій. Як стародавній Рим латинізував свої європейські провінції, так княжий Київ насаджував руську (давньоукраїнську) мову і культуру у підвладних регіонах лісової смуги Східної Європи.

Аналогічні процеси в значно більших масштабах відбувалися в Російській імперії протягом останніх століть. Російська етномовна специфіка набула статусу державної і адміністративним шляхом поширювалася серед підкорених народів імперськими Москвою та Петербургом. Спираючись на неї, радянські партійні етнологи навіть проголосили народження окремого радянського народу. Однак після розпаду СРСР такого не виявилось, бо його етнічна специфіка не відрізняється від російської, а історіографічний аналіз проблеми показав її не наукове, а ідеологічне походження.

Щось подібне маємо і з давньоруською народністю, прозора імперська концепція якої була сформульована партійними етнологами в атмосфері переможної ейфорії, що охопила сталінську Москву після перемоги у Другій світовій війні. «Поворот повоєнної історіографії в бік великодержавного шовінізму» образно показав у своїй надзвичайно цікавій статті М. Ю. Брайчевський [54]. Концепція має чіткі риси ідеологічної, а не наукової конструкції і за своєю суттю є черговою трансформацією російського імперського історичного міфу [55].

Таким чином, сучасний стан науки дозволяє стверджувати, що окремого давньоруського етносу з власною, відмінною від інших східнослов'янських народів етнокультурою не було. Етнічна специфіка, яка певною мірою відіграла роль державної на Русі X-XIII ст., по суті, була південноруською, тобто давньоукраїнською. Вона поширювалася з Київської метрополії на підкорені провінції за тими ж принципами, за якими латинська мова та культура поширювалися в Римській імперії, англійська - в Англійській, іспанська - в Іспанській, російська - в Російській і т. д.

Внаслідок етнокультурної колонізації метрополією підкорених народів на периферіях великих імперій народжувалися молоді постімперські етноси, їх етнокультурний комплекс являв собою синтез аборигенних традицій з культурою і мовою імперського народу-завойовника. В результаті латинізації римлянами іберійців, кельтів, фракійців постали романомовні іспанці, португальці, французи, румуни. Колонізація іспанцями аборигенів Латинської Америки призвела до постання іспаномовних мексиканців, аргентинців, чилійців, кубинців тощо. В колоніях Англійської імперії постали молоді англійські етноси (американці, канадійці, австралійці).

Згадані народи, фактично, є дітьми відповідних імперських етносів. Зародившись у тілі відповідних імперій, вони продовжують самостійне історичне буття після розпаду цих наддержав, нерідко поряд з колишнім імперським народом, що втратив імперію, але мешкає понині (англійці, іспанці та ін.).

Цей універсальний закон етнотворення в державах імперського типу діяв і в середньовічній імперії Київська Русь, метрополія якої, як говорилося, за етнічною суттю була давньоукраїнською. Як французи, іспанці, румуни були дітьми латинян; американці, австралійці - англійців; мексиканці, аргентинці, кубинці - іспанців, так білоруси та росіяни були дітьми людності, що мешкала тисячу років тому в Південній Русі, тобто давньоукраїнців [56]. Адже згадані молоді східнослов'янські етноси постали внаслідок колонізації давньоукраїнськими племенами волинян, деревлян, полян, сіверян та їхніми нащадками балтських та фінських племен лісової смуги Східної Європи у VIII-XU ст.

Таким чином, дані археології, етнології, лінгвістики, антропології, письмові джерела дають підстави зробити висновок, що слов'янські етноси постали в процесі розселення з Північно-Західної України (Волинь, Прикарпаття, Поділля) носіїв слов'янських діалектів, а саме - населення пеньківської (анти) та празької (склавини) культур. У процесі асиміляції ними місцевої людності в колонізованих регіонах зародилися етнокультури і мови сучасних слов'янських народів. Людність, що лишилася на батьківських землях між Карпатами та Київським Подніпров'ям, дала початок українцям, а та, що рушила на південь, захід та північ, у процесі асиміляції місцевого населення започаткувала інші слов'янські народи. «Враховуючи все це, чи не можна уявити слов'яногенез, як відгалуження окремих слов'янських праєтносів від праукраїнського етнічного дерева, що з першої половини I тис. н. е. розвивалося на землях між Прип'яттю і Карпатами?» [57].

Перший випуск «Ruthenica» цікавий глибокою розробкою нетрадиційних для радянської історіографії проблем етнології східних слов'ян. Пробудження інтересу істориків до проблеми походження українців, росіян, білорусів має не тільки суто наукове, а й державно-політичне значення. Адже стрижнем національної свідомості народу є його національна історія, яка починається з народження її суб'єкта.

1. Терпиловський Р. В. Біля витоків слов'янства // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 25-40.
2. Залізняк Л. Проблеми україногенезу: чи застаріло «застаріле» // *Вісник НАН України*.— № 7.— 1996.— С. 54.
3. Этнокультурная карта Украинской ССР в 1 тыс. н. е.— К., 1985.
4. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України.— К: Абрис, 1994.— С. 130; *Його ж.* Походження українського народу.— К.: Бібл. українця, 1996а.— С. 74; *Його ж.* Від склавинів до української нації.— К.: Бібл. українця, 1997.— С. 80-85; *Його ж.* Первісна історія України.— К., 1999а.— С. 226, 230.
5. Грушевський М. С. Анти // *Записки НТШ*.— Львів, 1898.— Т. XX1.— Кн. 1.— С. 10, \; *Його ж.* Звичайна схема «русської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // *Статті по славноведени*.— СПб., 1904.— Вып. 1; *Його ж.* Історія України-Руси.— К., 1913.— Т. 1.— С. 177.
6. Залізняк Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність // *Пам'ять століть*.— 1996.— № 2.— С. 2-14; *Його ж.* Де, як і коли виникла давньоруська народність // *Пам'ять століть*.— 1998а.— № 6.— С. 2-15; *Його ж.* Первісна історія України.— К., 1999а.— 264 с. Залізняк Л. Якщо росіяни лехіти, то чи була давньоруська народність? // *Наукові записки НАУКМА*.— К., 2000.— Т. 18.— С. 53-60; *Його ж.* Проблема етногенезу українців з позиції сучасної європейської етнології // *Магістеріум*. Археологічні студії.— К., 2001а.— С. 49-56; *Його ж.* Давньоруська народність: нова версія старого міфу // *Етнічна історія народів Європи*.— К., 2001б.— Вып. 9.— С. 12-21.
7. Брайчевський М. Про походження українського народу // *Матеріали до української етнології*.— К., 1995.— Вып. 1 (4)— С. 72-82; *Його ж.* До проблеми походження українського народу // *Хроніка*— 2000.— 1998.— Вып. 27-28. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // *Україна: наука і культура*.— К., 1993.— С. 44-53. Півторак Г. Українці: Звідки ми і наша мова.— К.: *Наук, думка*, 1993.— 200 с.; Ісаєвич Я. Походження українців: історіографічні схеми і політика // *Матеріали до української етнології*.— К., 1995.— Вып. 1 (4)— С. 103-114; Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України.— К.: Абрис, 1994.— 255 с.; *Його ж.* Походження українського народу.— К.: Бібл. українця, 1996а.— 80 с. *Його ж.* Походження українського народу // *Матеріали до української етнології*.— К., 1995.— Вып. 1 (4)— С. 115—123. *Його ж.* Від склавинів до української нації.— К.: Бібл. українця, 1997.— 256 с.; *Його ж.* М. Ю. Брайчевський і походження слов'янських народів // *Михайло Брайчевський. Вчений і особистість*.— К., 2002.— С. 67-83; Баран В. Д. Давні слов'яни.— К., 1998а.— 333 с.; *Його ж.* Велике розселення слов'ян // *Археологія*.— 1998б.— № 2.— С. 30-37.
8. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України.— К.: Абрис, 1994.— С. 130.
9. Терпиловський Р. В. Вказ. праця.— С. 38, 40.
10. Седов В. В. Восточные славяне в VI-XIII вв.— М., 1982.— 327 с.; *Його ж.* Славяне в ранньому середньовіччя.— М., 1995.— 416 с.
11. Залізняк Л. Нариси...— С. 130. *Його ж.* М. Ю. Брайчевський і походження...— С. 78, 82.
12. Баран В. Д. Велике розселення слов'ян // *Археологія*.— 1998б.— № 2.— С. 34.
13. Стрижок О. Сербі в Україні // *Україна: наука і культура*.— К., 1993.— С. 257.
14. Залізняк Л. Нариси...— С. 130.
15. Петров В. Походження українського народу.— К.: Фенікс, 1992.— С. 93, 94; Сеєда С. П. Антропологічний склад українського народу.— К., 2001.
16. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян.— К., 1991.— С. 78; Баран В. Д. Велике розселення...— С. 35; Залізняк Л. Л. Нариси... С. 125; Терпиловський Р. В. Вказ. праця.— Рис. 3.
17. Залізняк Л. Л. Нариси...— С. 130; *Його ж.* Походження українського народу...— С. 74; *Його ж.* Від склавинів...— С. 68 та ін.
18. Седов В. В. Восточные славяне...— С. 92, 93; *Його ж.* Древнерусская народность.— М., 1999.— 257, 284, 285.
19. Баран В. Д. Велике розселення...— С. 35.
20. Терпиловський Р. В. Вказ. праця.— С. 40.
21. Залізняк Л. Л. Від склавинів...— С. 82, 83, 108, 109; Баран В. Д. Велике розселення...— С. 36; Терпиловський Р. В. Вказ. праця.— С. 40.
22. Седов В. В. Восточные славяне...— С. 185-195.
23. Залізняк Л. Л. Від склавинів...— С. 102-126; Штихов Г. У истоков белорусской народности // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 86.
24. Загорюльський Э. О времени и условиях формирования древнерусской народности // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 105-111.
25. Штихов Г. Вказ. праця.— С. 85-88.
26. Залізняк Л. Л. Нариси...; *Його ж.* Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність...; *Його ж.* Якщо росіяни лехіти, то чи була давньоруська народність?..; та ін.
27. Седов В. В. Славяне в ранньому середньовіччя.— М., 1995.— С. 358—384; *Його ж.* Древнерусская народность.— М., 1999.— С. 204-222; *Його ж.* Древнерусская народность и предпосылки ее дифференциации // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 70-73.
28. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова.— К.: *Наук, думка*, 1993.— С. 173; *Його ж.* Коли ж виникла українська мова // *Історія української мови*.— К., 1996.— С. 274; Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних та політико-ідеологічних проблем // *Історія української мови*.— К., 1996.— С. 280-286; Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не віборуська мова? З проблем східнослов'янської глотонії // *Історія української мови*.— К., 1996.— С. 204.
29. Шахматов А. А. Историческая морфология русского языка.— М., 1957.— С. 15.
30. Залізняк Л. Л. Нариси...— С. 144; *Його ж.* Якщо росіяни лехіти...— С. 58.
31. Залізняк Л. Л. Від склавинів...— С. ПО, 111, 130-133, *Його ж.* Первісна історія України.— К., 1999.— С. 196, 201.
32. Залізняк Л. Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність...; *Його ж.* Давньоруська народність. Історія проблеми...; та ін.
33. Павленко Ю. В. Теоретико-методологічні засади дослідження етногенезу східнослов'янських народів у цивілізаційному контексті // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 9-24.
34. Пироженка В. Походження українців: стара концепція і новітні міфи // *Вісник НАН України*, 1998.— № 9-10.— С. 77-86; Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму.— К., 1999.— 351 с.
35. Моця О. П. Населення південноруських земель IX-XIII ст.— К., 1993.— С. 139; Яж. З «міфів народів світу»: про час появи східнослов'янських націй // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 69.
36. Моця О. П. З «міфів народів світу»...— С. 67.
37. Anderson B. Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.— London, 1991; *Андерсон Б.* Уявлені спільноти.— К.: *Критика*, 2001.— 272 с.
38. Smith A. Theories of Nationalism.— New-York; London, 1971.
39. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти...— С. 174.
40. Там само.— С. 24.
41. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму...— С. 264.
42. Smith A. Theories of Nationalism...— Р. 103.
43. Там само.— С. 12.
44. Залізняк Л. Передісторія України X-V тис. до н. с.— К., 1998.— С. 223, 224.
45. Толочко А. Воображенная народность // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 115.
46. Юсова Н. «Проблема давньоруської народності» в працях В. В. Мавродіна «Образование древнерусского государства» (1945 р.) // *Ruthenica*.— К., 2002.— С. 152-163.
47. Ісаєвич Я. Початок державності і ранні етапи формування східнослов'янських народів // *Етнічна самосвідомість: національна культура*.— К., 1991.— С. 78-82; *Його ж.* Походження українців: історіографічні схеми і політика // *Матеріали до української етнології*.— К., 1995.— Вып. 1 (4)— С. 103-114; Залізняк Л. Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність // *Пам'ять століть*.—

- 1996.- № 2.- С. 2-14; *Його ж.* Де, як і коли виникла давньоруська народність // Пам'ять століть.— 1998а.- № 6.- С. 2—15; *Його ж.* Якщо росіяни лехіти, то чи була давньоруська народність? // Наукові записки НаУКМА.- К., 2000.- Том 18.- С. 53-60; *Його ж.* Проблема етногенези українців з позиції сучасної європейської етнології // Магістеріум. Археологічні студії.- К., 2001а.-С. 49-56; *Його ж.* Давньоруська народність: нова версія старого міфу // Етнічна історія народів Європи.- К., 2001б.- Вип. 9.- С. 12-21.
48. *Чубатий М.* Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй.- Нью-Йорк, 1964.
49. *Залізник Л. Л.* Нариси...- С. 136-151; *Його ж.* Давньоруська народність: імперський міф...- С. 10-14; *Його ж.* Первісна історія України...- С. 198-216; *Його ж.* Проблема етногенезу українців з позицій сучасної етнології...; та ін.
50. *Піторак Г.* Українці...- С. 173; *Його ж.* Коли ж виникла українська мова.— С. 274; *Тараненко О.* Мова Київської Русі...- С. 280-286.
51. *Шахматов О., Кримський А.* Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староруської мови XI-XVIII в. в.- К., 1922.
52. *Мавродин В. В.* Образование Древнерусского государства.- Л., 1945.-С. 40.
53. *Седов В. В.* Славяне в раннем средневековье.- М., 1995.- С. 382.
54. *Брайчевський М. Ю.* Кримська сесія 1952 р. // *Ruthenica.- К., 2002.-С. 175-184.*
55. *Залізник Л. Л.* Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність...-С. 2-14; *Його ж.* Давньоруська народність. Історія проблеми...- С. 203-208. *Його ж.* Якщо росіяни лехіти...- С. 53-60; *Його ж.* Проблема етногенезу українців...- С. 49-56.
56. *Залізник Л. Л.* Давньоруська народність: імперський міф...- С. 2—14; *Його ж.* Від склавинів до української нації.- К., 1997.-С. 116-126.
57. *Залізник Л. Л.* Нариси...- С. 130.

L. Zaliznyak

WHETHER THE ICE OF OLD RUS NATIONALITY HAS DISAPPEARED ABOVE THE KYIV RUS?

This article analyzes the progress of Ukrainian historical science using the critical approach to the crucial points of Soviet historiography: the origins of separate East-Slavic nations and problems of Old Rus nationality as a heritage of Soviet party science. The author comes to a conclusion that Ukrainian nationality was formed in the early Middle Ages like other nationalities of European middle region. The foundation of Byelorussians and Russians began later (IX-XII centuries) on the local Baltic and Finnish substance under the strong influence of Old Ukrainians from Dnipro region and Volyn. Modern ethnology doesn't prove the existence of united Old Rus nationality. So-called Old Rus nationality was a product of tendentious imperial approach to the history of East-Slavs.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АО	- Археологические открытия	МИЛ	- Материалы и исследования по археологии СССР
АДУ	- Аохеологічні дослідження на Україні	НА ІА НАНУ	- Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України
ВДИ	- Вестник древней истории	РАО	- Русское археологическое общество
ВИ	- Вопросы истории	СА	- Советская археология
ВЛГУ	- Вестник Ленинградского Государственного университета	САИ	- Свод археологических источников
ЗОАО	- Записки Одесского археологического общества	СЭ	- Советская этнография
ІА	- Інститут археології	УІЖ	- Український історичний журнал
ІЖ	- Исторический журнал	Хсб	- Херсонесский сборник
ІІАК	- Известия Императорской археологической комиссии	AMN	- Acta Musei Napocensis
КСОАО	- Краткие сообщения Одесского археологического Общества	CCET	- Corpus Cultus Equitis Thracii
КСИА АН СССР	- Краткие сообщения Института археологии АН СССР	ESA	- Eurasia Septentrionalis Antiqua
КСИИМК	- Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры АН СССР	IOSPE, F	- <i>Latyshev B.</i> Inscriptiones antiquae orae Septentrionalis Ponti Euxini / Ed. 2.-Petropoli, 1916.
		MCA	- Materiale si Cercetari Arheologice
		SCIVA	- Studii si cercetari de istorie Veche si arheologie